

Joan Fuster i nosaltres

Toni Mollà

Joan Fuster va ser un intel·lectual europeu de Sueca a qui les circumstàncies socials i polítiques i els interessos immobilitistes de certes sectors van convertir en boc emissari de frustracions diverses. El diagnòstic arriba fins a avui mateix. D'una banda, com ell mateix va denunciar en vida, perquè bona part de la seua producció cívico-política va ser més discutida que no llegida. De l'altra, perquè visqué en una societat en profunda transformació en la qual hagué de plantejar-se la interpretació de problemes inèdits des d'una avantguarda solitària. Com he assenyalat en un altre lloc,¹ la seua obra ha representat una autèntica *revolució tranquil·la* que generà un moviment intel·lectual i cívic l'objectiu del qual era, en primer lloc, l'erosió dels vells tòpics sobre el país. Faríem bé, tanmateix, d'interpretar l'obra de Joan Fuster al marge d'allò que Rafael L. Ninyoles va anomenar el *fusterianisme nacional*, del qual Fuster és innocent en gran part.² El comportament de molts representants del dit fusterianisme nacional no solament ha estat de renúncia al paper social que se n'esperava, com denuncià amargament

Joan Fuster,³ sinó que, amb l'excusa de desarmar l'enemic, n'han assumit, sovint, gran part dels postulats antiintel·lectuals.

DE QUIN FRACÀS PARLEM?

El fet que allò que Fuster va defensar determine en major o menor grau la vida pública del país a hores d'ara continua sent un debat recurrent. La suposada «culpabilitat» de Joan Fuster per a justificar el «fracàs» del que Ernest Lluch va anomenar la «via valenciana» és, per a alguns, l'excusa exculpatòria de les pròpies limitacions. Per a uns altres, l'acceptació acrítica de l'estat de les coses i la justificació de l'immobilisme mental, sociocultural i polític de les darreres generacions. Al nostre entendre, però, buscar en l'obra de Fuster el boc emissari de les nostres frustracions culturals i polítiques és un diagnòstic social erroni –i un comportament indigne. Les idees germinals de les *minories actives*⁴ no asseguren la impregnació del *missatge*. L'estructura social concreta i els mitjans de la seua (re)producció en el context social ho condicionen. Al País Valencià, la minoria intel·lectual nascuda al voltant de Joan Fuster⁵ connecta amb altres sectors socials durant la dècada dels setanta i s'articula llavors el valencianisme modern. En els anys següents, cristal·litza tota una

Toni Mollà és llicenciat en periodisme i doctor en sociologia. Professor d'Estructura de la Comunicació a la Universitat de València. És autor, entre altres, de *La utopia necessària (Nacionalisme i societat civil)* (1994).

constel·lació de plataformes i d'iniciatives que conformem el bloc social progressista i valencianista. La reivindicació nacional i els projectes de progrés esdevenen les dues cares d'una mateixa moneda i generen un cercle virtuós que es realimenta recíprocament i constantment gràcies a les sinèrgies compartides: discursives, organitzatives, reivindicatives i mobilitzadores. No és en va que, poc després del traspàs de Franco, el bloc social conservador, organitzat a l'entorn del diari *Las Provincias*, enceta la maniobra defensiva coneguda com a blaverisme.⁶ Per debilitat pròpia, per la impugnació permanent per banda del blaverisme i, sobretot, per falta de ressorts i de connexions fortes en la societat civil i l'estructura de la comunicació del país, allò ben cert és que el moviment valencianista ha perdut part de les seues complicitats socials i també la visibilitat mediàtica imprescindible en una societat com més va més complexa. Aquest és, al meu entendre, l'autèntic «fracàs» del valencianisme. El fet representa, òbviament, un «fracàs» de la cultura –de les idees– que s'havien gestat en aquell context. Però, sobretot, vull remarcar-ho, de l'estratègia de la seua reproducció social. Es tracta, en definitiva, del fracàs –més o menys profund segons en quins àmbits socials– d'aquella revolució tranquil·la de què parlàvem. Però la causa n'és, com dic, la falta de suport social, mediàtic i polític i no cap mena de pecat original del discurs, tal com creuen les ments més metafísiques del valencianisme. Un fracàs que explica també l'error de diagnòstic sobre la naturalesa i l'abast sociocultural i polític del blaverisme⁷ –ben sovint banalitzat–, i la destrucció de la cultura cívica en què s'autoreproduïa la proposta valencianista –moderadament d'esquerra, moderadament catalanista– que

havíem gestat com a cosmovisió alternativa a la València provinciana heretada. El «fracàs», per tant, no és atribuïble al missatge fusterià, sinó a nosaltres mateixos. L'auto-crítica generacional i l'anàlisi de prospectiva consegüent són precondicions indispensables per a (re)pensar el país d'acord amb el «nou entorn» en què vivim.⁸

TEXTOS PER A UN NOU DIAGNÒSTIC

La insatisfacció dels sectors valencianistes va comportar, durant la dècada dels vuitanta del segle passat, un procés d'introspecció que s'expressa en diverses *revisions* del plantejament *original*. Les veus crítiques s'adrecen, fonamentalment, a la catalanitat del país i a l'adscripció esquerrana del moviment valencianista. Els fracassos electorals de les forces dites nacionalistes –UDPV, PSPV, PSAN, PNPV i UPV– són, en darrera instància, el motor d'aquest revisionisme. *És molt senzill, digueu-li Catalunya*, de Josep Guia (1985), *De Impura Nazione*, de Damià Mollà i Eduard Mira (1986) i el llibre col·lectiu *Document 88* (1988), malgrat les diferències, comparteixen la idea que el fracàs del valencianisme és un error discursiu i no analitzen les condicions socioculturals ni polítiques en què s'ha de reproduir.

Paral·lelament, la dècada dels noranta inaugura un altre discurs sobre la qüestió nacional simbolitzat per la publicació d'*El País Valencià a l'eix mediterrani* de Rafael L. Ninyoles.⁹ Es tracta d'una interpretació del país d'acord amb dades d'ordre econòmic, social i cultural que deixa sense sentir les anàlisis realitzades al marge dels canvis en l'estructura material i la redefinició dels espais econòmics i culturals superiors en què

s'inscriu. La construcció europea, la crisi de l'estat o la confluència de les estructures socials de Catalunya i el País Valencià són factors que l'investigador no pot deixar de costat. Allunyada de l'assagisme valoratiu de Joan Fuster, l'obra de Ninyoles aporta, tanmateix, les dades sociològiques i econòmiques suficients per a assegurar que l'assagista de Sueca té ara més raó que el 1962 quan va publicar el *Nosaltres els valencians*.¹⁰ Al costat del llibre de Rafael L. Ninyoles, n'apareixen uns altres dos que comparteixen una mateixa insatisfacció respecte a allò que s'havia dit durant la dècada anterior. Es tracta d'*Un país possible*, d'Adolf Beltran,¹¹ que presenta els projectes de construcció de la identitat valenciana i de modernització com a complementaris. I *La utopia necessària*, de Toni Mollà,¹² que considera la nació com a societat civil més que no com a aparell d'estat i que reivindica la construcció d'un *nacionalisme*

laic com a instrument de la cohesió social. Inspirats tant en les investigacions de Rafael L. Ninyoles, com en les aportacions fusterianes, tots dos intenten adequar el missatge valencianista als factors introduïts per la modernització, la globalització i l'era de la informació i s'allunyen de les propostes essencialistes anteriors. Al cap i a la fi, el país ja no s'explica com la societat tradicional que alguns evoquen de forma nostàlgica. Contràriament, es tracta d'una societat moderna –urbana i terciària– amb un pes majoritari del sector dels serveis. En poques dècades, el País Valencià ha passat per una industrialització ràpida i anàrquica que ha provocat daltabaixos en l'estructura social. El País Valencià respon ara a una estructura postindustrial i de serveis en què el 60 per cent de la població activa treballa en el sector terciari i no arriba al 4 per cent la gent ocupada en l'agricultura, per exemple.

	País Valencià				Espanya			
Anys	Agric.	Indúst.	Constr.	Serveis	Agric.	Indústr.	Constr.	Serveis
1960	42,5	23,6	5,1	28,7	41,7	23,2	6,8	28,3
1975	17,9	33,1	9,6	39,8	23,4	27,2	9,6	39,8
1985	14,3	28,8	6,4	50,5	17,7	24,8	7,2	59,3
1989	10,7	28,5	8,3	52,5	12,1	22,2	8,9	50,8
1994	7,2	29,5	8,1	55,0	9,0	21,1	9,4	60,4
2000	4,3	24,2	11,3	60,3	6,8	20,0	11,1	62,1
2002	3,7	24,0	12,2	60,0	5,7	19,3	11,6	63,2

Extret de Vicent Soler (2004): «Creixement i canvi estructural», dins Vicent Soler (2004) (ed.): *Economia espanyola i del País Valencià*, València, PUV.

La modernització accelerada ha dislocat la cultura d'arrel tradicional i n'ha clivellat la cohesió social i presenta, en bona part, un cert desfasament entre els canvis materials i els ideològics. Finalment, la creació de la cultura de masses i la revolució digital simbolitzada per Internet –en paral·lel al procés de mundialització– s'han superposat als canvis en l'organització territorial de l'estat, la integració europea i la consegüent ampliació dels mercats i de les fronteres. El paper de la identitat col·lectiva heretada com a continuïtat cultural tampoc és ara el mateix que en una societat tradicional. Com ha assenyalat Ulrich Beck,¹³ els processos de «destradicionalització» i «individualització» són conseqüències evidents del canvi social actual –més ràpid, més profund i més multiforme com més va. Al nostre parer, el final dels «grans relats» a què es referia J. F. Lyotard¹⁴ no impugna sinó que reforça la necessitat de repensar i de rel·lançar el valencianisme en un entorn de més complexitat i més turbulència social que mai. Un valencianisme laic allunyat de les versions tradicionalistes i essencialistes que assumisca un paper legitimador de les polítiques públiques (cíviques i institucionals). El dinamisme (la velocitat dels canvis), la complexitat (que augmenta els factors que afecten l'entorn i el grau d'heterogeneïtat) i la incertesa del món actual ens obliguen a respostes innovadores –en l'elaboració del discurs i en la seua reproducció social– que no s'haurien d'encegar en el curt termini ni el tacticisme partidista. Un valencianisme, vull dir-ho clarament, que hauria de tenir com a paret mestra del discurs i de la pràctica política l'elaboració d'una proposta pròpia de l'Estat del Benestar i de (re)creació, alhora, d'un model autòcton de societat civil.

POLÍTQUES DE COMUNICACIÓ I SOCIETAT CIVIL

Enmig d'aquest context, vull detenir-me ara en els dos àmbits d'actuació preferents en la nostra anàlisi i en l'eventual presa de decisions diguem-ne estratègiques: la comunicació de masses i la societat civil.

Com sabem, la construcció de l'aparell autonòmic valencià no ha anat acompanyada de la vertebració d'un espai de comunicació interior que el legitimés. De fet, el País Valencià té, a hores d'ara, una estructura informativa arcaica i provincial, amb xifres de lectura en el límit del desenvolupament mediàtic, i sense cap diari referencial autòcton. El mercat comunicatiu valencià està clivellat per espais de base local i provincial que en (re)alimenten la fragmentació.¹⁵ D'altra banda, al País Valencià més que a cap altra comunitat autònoma espanyola, els mitjans de comunicació han condicionat l'esdevenidor col·lectiu des de la transició i han marcat les (in)decisions dels governs autonòmics de torn. Els mitjans no han estat «innocents», sinó que, ben al contrari, han esdevingut actors actius en la delimitació de les ideologies que circulen al país i les consegüents alternatives socials i polítiques. A la ciutat de València, les línies informatives i empresarials dels diaris *Las Provincias* i *Levante* van ser tan determinants en la configuració de l'actual estructura sociocultural i política com els mateixos partits, sovint ostatges d'aquelles estratègies periodístico-empresarials que sovint han alimentat el simulacre de l'enfrontament per a reforçar les seues posicions monopolístiques en el mercat de la informació i de les idees. El *Diario de Valencia*, primer, i *Noticias al día*, després, van ser dos intents de premsa plural i moderadament valencianista

que la classe dirigent valenciana –inclòs l'empresariat de la comunicació i el poder polític institucional– no va tenir interès a consolidar. El seu intent de «diferenciació de producte» va ser profusament impugnat i perseguit pels actors ben situats en el mercat de la comunicació mediada, satisfets en una estructura de la comunicació que els assegurava posicions de mercat quasi intervingut i beneficis econòmics i ideològics. Al capdavant, la informació és una arma tàctica que s'emmarca sovint en un context estratègic superior.¹⁶ La creació d'un tercer espai comunicatiu hauria estat el brou de cultiu en què podia haver germinat el corresponent tercer espai sociocultural i polític que no feia el pes ni als uns i als altres. Més interessats en les bondats i les promiscuïtats del bipartidisme, aquells actors dinamitaren aquelles iniciatives per tots els mitjans possibles. Al cap i a la fi, la complexitat social complica les xarxes d'influència informals que tant de rendiment aporten als esquemes maniqueus establits, minva els mandarinats intel·lectuals i, finalment, erosiona els esperits de campanar i els consegüents negocis compartits.

Fet i fet, l'estructura dualista de la premsa valenciana nascuda de la transició ha reforçat una convicció demoníaca segons la qual totes les coses es divideixen en dues parts, l'una completament bona i acceptable, l'altra roïna i rebutjable.¹⁷ En aquest context mediàtic, el País Valencià no ha generat tampoc els mecanismes de consens cultural que exigeix una societat d'aquest final de segle. Fins l'aparició d'Escola Valenciana, els esforços per elaborar algun model sociocultural propi han patit sempre l'absència d'un projecte de país que el dotés de cohesió global. En aquest sentit, s'ha de lamentar la falta de visió estratègica

dels dirigents d'Acció Cultural del País Valencià, sempre immersos en projectes de tipus personalista i sovint empresarial, i cada dia més allunyats del teixit associatiu i cultural del país.

En aquest context, creiem que el dèficit *identitari* del País Valencià és, com dèiem, un dèficit de xarxes de comunicació –socio-culturals i mediàtiques– compartides. Desconnectat de Catalunya pels efectes del blaverisme (inclòs el neoblaverisme institucional)¹⁸ i fragmentat interiorment, el projecte del País Valencià exigeix una reformulació de la vella consigna del «fer país» que es base, en primer lloc, en una doble estratègia: cívica i mediàtica. Una estratègia que exigeix la creació d'un espais de consens imprescindibles més enllà de la controvèrsia estrictament política. El repte de la Societat de la Informació és potser la darrera oportunitat. Al meu entendre, cal un *Pacte per la llengua, la cultura i la comunicació* que siga matèria de consens i de trobada de tot l'espectre polític valencianista i també de la societat civil. El sistema escolar, els mitjans de comunicació públics i l'administració –els ajuntaments, les diputacions, les Corts Valencianes i l'administració autonòmica i el teixit associatiu valencià– han de ser àmbits prioritaris d'aplicació i actors actius alhora. En aquest context, juguen un paper clau els mitjans de comunicació ja que disposen d'un poder de legitimació social immens i són l'agent bàsic de la cohesió social, juntament amb la resta del sector públic. Malgrat la revolució digital, la televisió és encara l'espill en què es miren generacions de persones que l'han convertit en el seu primer mitjà d'informació. Tot això sense oblidar, per descomptat, les xarxes virtuals en què s'han educat les noves generacions *after computer*. Però amb el ben entès que

aquestes xarxes virtuals no poden substituir les autèntiques xarxes socials (comunitàries i associatives)¹⁹ que aporten el capital social de què parla Robert Putnam.²⁰ I que el seu nivell de fragmentació estructural atorga més valor encara als grans mitjans (escrits i audiovisuals) com actors-creadors de la realitat (més) compartida per la col·lectivitat. Cal, finalment, un nou clima social i comunicatiu que fomenti una concòrdia civil al voltant dels interessos estratègics compartits i que reforce les relacions entre les diverses xarxes socials, culturals i polítiques en què s'expressa el valencianisme. Es tracta, com hem assenyalat en un altre lloc, «d'un pacte civil i polític que supere velles i noves fragmentacions socials i que reforce l'espai públic de la comunicació».²¹

Finalment, tal com va estudiar Rafael L. Ninyoles en el llibre esmentat més amunt, el País Valencià forma part d'un espai socioeconòmic amb interessos comuns però divers en les seues estructures internes, i també en els seus agents i en els seus ritmes. Més enllà de les visions de campanar, el País Valencià està connectat amb una megaregió europea de vora 30 milions de persones que s'allarga fins a Marsella i Lió, pel cap baix. El repte és establir alguna mena de connexió de complementarietat amb aquest entorn creatiu, per dir-ho amb el concepte de Richard Florida,²² i en el qual la llengua catalana hauria de complir la funció social com a element proteccionista del mercat interior.²³ L'eix mediterrani és, en conseqüència, una aposta estratègica que ha d'anar, per descomptat, més enllà de la retòrica mimètica de la Hispanitat. El geògraf i urbanista Peter Hall es refereix a aquests nous espais d'abast supranacional com «àrees policèntriques de projecció regional».²⁴ Però ell mateix s'afanya a su-

bratllar que «el que canvia un espai és la gent», cosa que subratlla que els actors són tan importants com les estructures. Per això els projectes culturals –i els sistemes d'idees que els impulsen– són determinants més enllà de les infraestructures compartides –carreteres, vies fèrries, ports i aeroports.

QUIN TERCER ESPAI ?

El maig del 1995 (!) el Partit Popular s'imposava a les eleccions autonòmiques valencianes. El PP ha creat, des de llavors, una majoria social que, contesa rere contesa, s'apunta al carro del guanyador. Per mèrits propis i per descomposició social del bloc progressista que s'havia gestat en el postfranquisme. Un factor determinant ha estat una estructura de la comunicació (no tan sols mediàtica) que ha confinat determinats sectors d'opinió a les tenebres de l'ombra improductiva. L'abandonament de l'activisme cívic n'és l'altre factor estratègic de la «derrota.» Finalment, la creació d'un model cultural propi –superficialment renaixentista, però sempre anticatalanista i populista– li ha portat un ancoratge social com la dreia valenciana no havia tingut mai.²⁵ El resultat de tot plegat és la desaparició de l'escena pública del pensament crític i alternatiu a *lo existente*, per dir-ho com Blasco Ibáñez, i l'establiment d'una agenda temàtica pròpia per mitjà del control de l'estructura de la comunicació pública i privada i de la intervenció sistemàtica en l'esfera de la societat civil –festeria (els Bous al carrer i les Falles, per exemple), religiosa (amb la complicitat de l'església catòlica), associativa (de les estructures empresarials, per exemple) o de la solidaritat (en realitat, beneficència), etc. El discurs del PSPV-PSOE

i la seua pèrdua sistemàtica de complicitats amb el moviment valencianista i la societat civil també forma part de les causes –i de les conseqüències– de l'èxit *popular*. La indefinició discursiva i el seu aïllament social haurien de ser causa de reflexió de les seues bases.

La necessitat de trencar el que Noam Chomsky anomena els ressorts del silenci en què s'han sotmès els sectors incòmodes amb el model actual hi és la màxima prioritat. «La gent tem més l'aïllament que no l'error», assegurava Alexis de Tocqueville²⁶ per a explicar l'abandó del cristianisme en *L'Antic Règim i la Revolució*. «Els que negaven el cristianisme alçaven la veu i els qui hi creien callaven; passà el que hem vist passar sovint des d'aleshores, i no sols en qüestions religioses, sinó en qualsevol matèria. Els homes que mantenien l'antiga fe tingueren por de trobar-se sols i (...) s'uniren a la multitud malgrat no pensar com ella». «Per tot això» –hi afegia Alexis de Tocqueville– «allò que no era sinó el sentir d'una part de la nació semblà l'opinió de la majoria; des d'aleshores sembla irresistible també als ulls d'aquells que li atorgaven una aparença falsa». Alexis de Tocqueville va publicar aquesta obra el 1856. Amb ella, s'avançava en bona part als estudis sobre l'opinió pública que arribaran amb la creació de la societat de la comunicació de masses. La famosa teoria de *l'espiral del silenci*, proposada per l'alemanya Elisabeth Noelle-Neuman²⁷ no fa sinó desplegar aquella aguda precisió de l'historiador i ministre francès. La superació dels efectes d'aquesta espiral del silenci exigeix la renovació dels agents intel·lectuals, socials, mediàtics i polítics que han de pensar i difondre el missatge valencianista en un entorn de «doble lligam» representat pel

binomi PP-PSOE i el sistema comunicatiu i sociocultural que han teixit conjuntament, moltes voltes en contra dels mateixos interessos dels socialistes. La novetat de les darreres eleccions és l'existència d'un valencianisme polític oficial representat per la Coalició Compromís que ha entrat amb força a les institucions polítiques. L'«efecte de demostració» de la seua tasca és determinant i no hauria de caure en els vells tics etnicistes del BNV ni en les seues pràctiques polítiques sovint erràtiques. Ben lluny d'això, la Coalició Compromís hauria de multiplicar les seues complicitats amb la societat civil i el seu entramat associatiu. I hauria d'incentivar una renovació permanent del sistema d'idees que l'ha impulsat no sabem si conjunturalment.

Certament és imprescindible la participació del poder polític –els poders polítics, de fet-en qualsevol projecte global de col·laboració. Però el seu èxit s'assenta fonamentalment en les dinàmiques que genera l'entorn social, entre les quals cal distingir l'àmbit de la privacitat, la xarxa d'associacions ciutadanes i, naturalment, les activitats relacionades amb el funcionament del mercat. Convé, en conseqüència, que tots dos factors –que podem identificar com a via institucional i via cívica, respectivament– hi actuen amb l'objectiu de fer confluïr tant com siga possible les respectives iniciatives amb la creació d'una xarxa de confiança mútua basada en relacions no-jeràquiques entre els partits polítics respecte dels moviments socials que els han impulsat. Més enllà de la seua expressió parlamentària, el repte del moviment valencianista és, com dic, (re)generar un (nou) sistema d'idees que responga al món complex de la societat valenciana actual i que reelabore la nostra manera de pensar l'espai públic, en primer

lloc, la societat civil i, finalment, el lloc que ha d'ocupar la política institucional en el procés més general de modernització i cohesió social del país —que són, al cap i a la fi, els autèntics objectius estratègics d'una esquerra moderna. Però també les nostres velles idees de democràcia, de llibertat, d'identitat social i d'autonomia davant de fenòmens com la globalització, la comunicació mediada i la virtual, els nous moviments poblacionals, la corrupció a gran escala i tants d'altres. El nou cicle virtuós que proposem radica, ara com abans, en la creació d'uns circuits de complicitat entre totes aquestes esferes l'objectiu més premtori de les quals ha de ser, al meu entendre, la recapitalització social i moral del país, la reelaboració amb patrons propis dels fluxos culturals que marca l'aire dels temps i, finalment, l'elaboració d'una proposta de gestió pública d'aquest racó del món amb paràmetres de solidaritat social. I tot això, per descomptat, no depén de l'obra de Joan Fuster. Sinó de nosaltres, els valencians. □

1. Toni Mollà (1994): *La utopia necessària. Nacionalisme i societat civil*, Alzira, Bromera.
2. De fet, el seu *silenci escrit* de la darrera dècada de vida cal entendre'l com a dissidència clamorosa enfront d'alguns comportaments de certs *fusterians* aparents i de la seua instrumentalització com a *patum* nacional.
3. Toni Mollà (1992): *Joan Fuster. Converses inacabades*, València, Tàndem.
4. Per a una anàlisi del paper de les anomenades minories actives, vegeu Toni Mollà (2011): «El paper de les noves minories actives», *El Periódico de Catalunya*, 28 de juny de 2011. També Serge Moscovici (1981): *Psicología social de las minorías activas*, Madrid, Morata.
5. Hem analitzat la gestació del moviment valencianista dels anys seixanta del segle passat en Toni Mollà (1994).

6. Davant l'amenaça d'un canvi social i polític, la dreta valenciana (re)descobreix el vell fantasma del *perill català* com a maniobra antivalencianista i antidemocràtica, tot adequant-ne el discurs i les pràctiques a l'aire dels nous temps. El blaverisme esdevé llavors un moviment reactiu diferent de l'anticatalanisme difús d'origen pre-franquista. Els principals trets del (nou) blaverisme són la xenofòbia, l'autoodi (sovint barrejat amb un narcisisme autista) i l'antiintel·lectualisme obscurantista. L'anticatalanisme juga —ara com abans— un paper d'element cohesionador i el català o el valencià catalanista fan de bocs emissaris. Vull insistir que l'anticatalanisme hi ocupa una posició jeràrquica i mobilitzadora dins d'un sistema actitudinal que la dreta valenciana ha sabut connectar a una ideologia conservadora que s'alimenta i legitima amb aquest discurs envermíssat de valencianisme retòric. Vicent Bello en va fer l'anàlisi amb el suggerent títol de *La Pesta Blava* (1988). Francesc Viadel n'ha escrit la crònica periodística en *No mos fareu catalans* (2006, 2009) i altres assaigs. Més enllà de les proclames retòriques, l'objectiu latent del blaverisme és la construcció d'un moviment localista que preserve el país —la *región de España*, ben dit— de l'onada de canvis que s'esperen en l'àmbit general de l'estat espanyol i, especialment, de la influència catalana. Aquest moviment social, que ha esdevingut un actor essencial de la vida valenciana, ha desenvolupat una gran xarxa d'influència que fa servir tothora per a impugnar els avanços en la construcció d'una identitat valenciana distinta a l'espanyola.
7. Segons algunes interpretacions pietoses del blaverisme, aquest episodi ideològic es presenta sovint com una varietat del «crim perfecte» que va descriure Jean Baudrillard: sense criminal, sense víctimes i sense mòbil. Ben lluny d'això, es tracta d'un autèntic colp d'estat (mediàtic, en primer lloc) els efectes del qual s'han escampat com una metastasi per tot l'ecosistema social no sabem si fins al punt de no-retorn.
8. Hem desplegat aquesta reflexió sobre el «nou entorn» del nacionalisme valencià en Mollà, Toni (2009): «El valor afegit del nacionalisme valencià», dins AA.DD. (2009): *País Valencià, segle XXI*, València, PUV. I també en Toni Mollà (2010): «Entorn general i mercat interior als Països Catalans», *Eines*, 13, Fundació Josep Irla, novembre de 2010.
9. Rafael-Lluís Ninyoles (1992): *El País Valencià a l'eix mediterrani*, Tavernes Blanques, L'Eixam.

10. En vam parlar, d'aquest tema, en Toni Mollà (1999): «La problemàtica identitària al País Valencià», dins *Història, política i societat als Països Catalans*, vol. 12, pp. 118 a 120, dedicat a *Autogovern i reptes de la fi de segle 1980-1997*. Ed. Enciclopèdia Catalana. També dins Toni Mollà (2010).
11. Adolf Beltran (1994): *Un país possible. Identitat valenciana i modernització*, Tavernes Blanques, L'Eixam.
12. Toni Mollà (1994).
13. Vegeu, per exemple, Ulrich Beck (2001): *La sociedad del riesgo*, Barcelona, Paidós. També d'aquest mateix autor: *La democracia y sus enemigos* (2000) i *Un nuevo mundo feliz* (2000), tots dos publicats per Paidós.
14. Jean-François Lyotard (2004 [1979]): *La condición postmoderna*, Barcelona, Angle-CETC.
15. Vegeu Francesc Martínez (2010): *Periodisme contra les cordes. El valencià en els mitjans de comunicació*, Païporta, Denes. I també Francesc Martínez (2010): *Periodisme local i comarcal. La comunicació valenciana de proximitat*, València, PUV.
16. Vegeu, per exemple, Paolo Fabbri (1996): *Táctica de los signos. Ensayos de Semiótica*, Barcelona, Ed. Gedisa.
17. L'aparició el 1980 de *Diario de Valencia*, dirigit per J. J. Pérez Benlloch, clivella aquell binomi simbolitzat per l'enfrontament *Las Provincias-Levante* que va més enllà de la simple lluita pel lector i la publicitat. *Diario de Valencia* intentava connectar amb públics nous i ampliar les bases democràtiques d'uns segments socials emergents amb interessos intel·lectuals i polítics allunyats de les versions dels diaris existents a València. *Noticias al día* en va heretar el públic i els principis periodístics de capçalera. Però la compra del diari *Levante* per Prensas Ibéricas, amb l'ajuda directa del Partit Socialista, va reforçar les bases d'aquella estructura empresarial i ideològica que realimentava una societat valenciana en clau dual.
18. Vegeu, a l'efecte, els successius treballs periodístics de Francesc Viadel que n'ha fet el seguiment com una mena de *work in progress* desgraciadament sempre inacabat.
19. Per a la distinció entre «comunitat» i «associació», vegeu Ferdinand Tönnies (1984 [1887]): *Comunitat i Associació*, Barcelona, Edicions 62.
20. Per a la noció de «capital social», vegeu Robert D. Putnam (2002): *Solo en la bolera*, Barcelona, Ed. Galaxia Gutenberg. I Robert D. Putnam (2003): *El declive del capital social*, Barcelona, Galaxia Gutenberg. Per a una crítica del concepte de «capital social», vegeu Vicenç Navarro (2003): «Crítica del concepto de capital social», *Sistema* núm. 172 (gener del 2003). També dins <www.vnavarro.org>.
21. Toni Mollà (2009): *Quina televisió pública? Amenaces i oportunitats a l'era digital*, Alzira, Bromera.
22. Richard Florida (2009): *Las ciudades creativas. Por qué donde vives puede ser la decisión más importante de tu vida*, Barcelona, Paidós.
23. Vegeu Toni Mollà: «Espai públic, estat del benestar i política lingüística», *L'Espill*, núm. 15 (2004), PUV. I també Toni Mollà (2007): *Quina política lingüística?*, Alzira, Bromera.
24. Peter Hall (1996): *Ciudades del mañana. Historia del urbanismo en el siglo XX*, Barcelona, Serbal.
25. Manuel Sanchis i Marco ha analitzat una part de l'èxit «popular» en un article de premsa a partir de l'anàlisi de diferents actituds i comportaments de determinats segments de la població valenciana i de la suggeridora lectura de la *Teoría de la clase ociosa* de Thorstein Veblen. Vegeu Manuel Sanchis i Marco (2011): «Clase ociosa valenciana», dins *El País-Comunidad valenciana*, 7 d'agost de 2011.
26. Alexis de Tocqueville (1983 [1856]): *L'Antic Règim i la Revolució*, Barcelona, Edicions 62.
27. Elisabeth Noelle-Neuman (1995): *La espiral del silencio*, Barcelona, Paidós.